

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

RUS VA O'ZBEK TILLARINING O'XSHASH VA FARQLI TOMONLARI

Samarqand davlat chet tillar instituti

1-kurs talabasi

Hasanova Shaxinabonu Ismatjonovna

Email adress: shaxinahasanova329@gmail.com

Ilmiy rahbar

Xolmuradova Nigora Faxridinovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus va o'zbek tillarining lingvistik, grammatik, fonetik hamda leksik jihatdan o'xshash va farqli tomonlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ikki tilning til oilasi, grammatik qurilishi, talaffuzi, lug'aviy boyligi va uslubiy xususiyatlari o'rganiladi. Shuningdek, tillarning madaniy va kommunikativ ahamiyati yoritilib, zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqola natijalari rus va o'zbek tillari o'rtasidagi umumiylik hamda farqlarni aniqlashda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: rus tili, o'zbek tili, qiyosiy tilshunoslik, grammatika, fonetika.

Til insoniyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biri bo'lib, u insonlarning fikrlashi, muloqoti va madaniy rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi. Har bir til xalqning tarixi, madaniyati, milliy qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida aks ettiradi. Dunyoda mavjud tillar o'zining grammatik qurilishi, fonetik tizimi va leksik boyligi bilan bir-biridan farq qiladi. Shu bilan birga, tillar o'rtasida ma'lum umumiyliklar ham mavjud bo'lib, ular qiyosiy tilshunoslik fanida muhim o'rin egallaydi. Rus va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramay, tarixiy, siyosiy va madaniy aloqalar natijasida bir-biriga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatgan. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lsa, rus tili slavyan tillari guruhiga kiradi. Shu sababli ularning grammatik va fonetik tizimlarida sezilarli farqlar mavjud. Biroq kommunikativ vazifasi, sintaktik birliklari hamda leksik qatlamidagi ayrim o'xshash jihatlar ikki tilni qiyosiy o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tilshunos olimlar Viktor Vinogradov, Lev Shcherba, Abdurauf Fitrat hamda Abdulhamid G'ulomov tillarning grammatik va uslubiy xususiyatlari haqida muhim ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ularning ilmiy qarashlari rus va o'zbek tillarining o'xshash hamda farqli tomonlarini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur maqolaning maqsadi rus va o'zbek tillarining fonetik, grammatik, leksik va uslubiy jihatlarini qiyosiy o'rganish hamda ularning o'xshash va farqli tomonlarini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

Rus va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lishiga qaramasdan, ular orasida bir qator umumiy jihatlar mavjud. Avvalo, har ikki til ham insonlar o'rtasidagi asosiy kommunikativ vosita hisoblanadi. Til yordamida inson o'z fikrini ifodalaydi, bilim almashadi va ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi. Har ikki tilda ham gapning asosiy bo'laklari mavjud: ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol.

Masalan:

O'zbek tilida: "Talaba kitob o'qidi."

Rus tilida: "Студент читал книгу."

Bu misollarda har ikki til sintaktik jihatdan ega va kesim asosida qurilganini ko'rish mumkin. Shuningdek, rus va o'zbek tillarida sinonim, antonim va omonimlar mavjud. Bu hodisalar nutqning boyligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan: yaxshi — a'lo, хороший — отличный.

Antonimlar: katta — kichik, большой — маленький.

Har ikki tilda ham ilmiy, badiiy, publitsistik va rasmiy uslublar mavjud. Bu esa tillarning funksional imkoniyatlari kengligini ko'rsatadi. Rus va o'zbek tillaridagi yana bir o'xshash jihat — o'zlashma so'zlarning mavjudligidir. Ayniqsa texnika, ilm-fan va internet rivojlanishi natijasida xalqaro so'zlar ikki tilda ham faol qo'llanmoqda: telefon, universitet, internet, kompyuter. Bu tillarning zamonaviy taraqqiyot bilan bog'liq holda rivojlanayotganini ko'rsatadi.

Rus va o'zbek tillari grammatik jihatdan sezilarli darajada farq qiladi. O'zbek tili agglutinatativ til bo'lib, grammatik ma'nolar asosan qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Rus tili esa flektiv til hisoblanadi va unda so'z shakllari o'zgarishi muhim ahamiyatga ega. Rus tilida otlar uch rodga bo'linadi: мужской род, женский род, средний род. Masalan: стол, книга, окно. O'zbek tilida esa rod kategoriyasi mavjud emas. Bu jihat o'zbek tilining grammatik soddaligini ko'rsatadi. Kelishik tizimi ham ikki tilda turlicha ifodalanadi. Rus tilida oltita kelishik mavjud: именительный, родительный, дательный, винительный, творительный, предложный.

O'zbek tilida esa kelishiklar qo'shimchalar orqali ifodalanadi: bosh kelishik, qaratqich, tushum, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishigi.

Masalan: Rus tilida: "Я иду в школу." O'zbek tilida: "Men maktabga ketyapman."

Bu misolda jo'nalish ma'nosi rus tilida predlog orqali, o'zbek tilida esa qo'shimcha orqali ifodalangan. Rus va o'zbek tillari fonetik jihatdan ham farqlanadi. Rus tilida urg'u muhim fonetik vosita hisoblanadi. Urg'uning o'zgarishi so'z ma'nosini ham o'zgartirishi mumkin. Masalan: замо́к — qulf; замо́к — qal'a. O'zbek tilida esa urg'u odatda oxirgi bo'g'inga tushadi va ma'no farqlash vazifasi kuchli emas. Rus tilida undosh tovushlarning yumshoq va qattiq talaffuzi mavjud: мать, брат. O'zbek tilida esa bunday hodisa deyarli

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

uchramaydi. Shuningdek, rus tilida ayrim tovushlar o'zbek tilida mavjud emas: ц, ы, ё. Bu esa rus tilini o'rganayotgan o'zbek talabalari uchun talaffuzda qiyinchilik tug'diradi. Rus va o'zbek tillarining lug'aviy tarkibi ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Rus tilida slavyan va yevropa tillaridan kirib kelgan so'zlar ko'p uchrasa, o'zbek tilida arab, fors va rus tilidan o'zlashgan birliklar keng qo'llanadi. Masalan: daftar, maktab, samalyot, poyezd. Har ikki til badiiy adabiyotda boy uslubiy vositalarga ega. Ayniqsa metafora, o'xshatish va frazeologizmlar keng qo'llanadi. Rus adabiyotida Alexander Pushkin, Leo Tolstoy, Fyodor Dostoevsky kabi yozuvchilar tilning badiiy imkoniyatlarini keng namoyon etganlar. O'zbek adabiyotida esa Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon asarlarida o'zbek tilining boyligi yorqin aks etgan.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, rus va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lsa ham, ular o'rtasida ko'plab o'xshash jihatlar mavjud. Har ikki til insonlar o'rtasidagi aloqa vositasi sifatida xizmat qiladi hamda boy grammatik va leksik tizimga ega. Biroq grammatik rod, kelishik tizimi, talaffuz va alifbo masalalarida ular sezilarli darajada farqlanadi. Rus tilining flektiv xususiyati va urg'u tizimi uni o'zbek tilidan ajratib turadi. O'zbek tilining agglutinatив xususiyati esa grammatik shakllarni soddaroq ifodalash imkonini beradi. Shuningdek, ikki tilning tarixiy va madaniy aloqalari natijasida leksik jihatdan o'zaro ta'sir kuzatiladi. Bu esa tillarning rivojlanish jarayonida muhim omil hisoblanadi. Rus va o'zbek tillarini qiyosiy o'rganish nafaqat tilshunoslik uchun, balki madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish uchun ham katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Русский язык. Грамматическое учение о слове — В.В. Виноградова Moskva, 1947.
2. Фонетика русского языка — Щербы Л. В. Moskva, 1953.
3. Толковый словарь русского языка — Moskva, 1949.
4. O'zbek tili grammatikasi — G'ulomov. A Toshkent, 1965.
5. Tilimiz — Toshkent, 1919.
6. Hozirgi o'zbek adabiy tili — Mirtojiev. M Toshkent, 1980.
7. Til va jamiyat — Toshkent, 2012.
8. Pragmalingvistika — Safarov. Sh Toshkent, 2008.

